

PRISPEVEK O ODNOSU NEODVISNE DRŽAVE HRVAŠKE LETA 1943 DO HRVAŠKE ISTRE

Petar STRČIĆ

dr., upravnik Arhiva HAZU, 41000 Zagreb, Strossmayerjev trg 2, CRO
dott., direttore dell'Archivio dell'Accademia croata delle scienze e delle arti, Zagabria, CRO

IZVLEČEK

Prispevek obravnava namere Neodvisne države Hrvaške, ustanovljene leta 1941 po kapitulaciji Kraljevine Jugoslavije, da bi si po kapitulaciji fašistične Italije leta 1943 priključila dele Hrvaške, ki jih je leta 1918 oziroma 1941 zasedla Italija. Avtor se ukvarja predvsem z zahtevami vrhov Neodvisne države Hrvaške za priključitev vzhodnega dela Istre, ki pa jo je Velikonemški rajh zaradi prizadevanj novonastale Mussolinijeve Italijanske socialne republike, močnega narodnoosvobodilnega gibanja in možnosti izkrcaja zavezniških sil v Istri vključil v svoje Operativno področje Jadransko primorje.

Prvo doslej znano sled o ustaškem odnosu do Istre zasledimo leta 1927, torej v predustaškem času, ko predsednik Hrvaške stranke prava, ljudski zastopnik zagrebškega območja in zagrebški mestni poslanec dr. Ante Pavelić, računajoč na podporo Kraljevine Italije, ni postavljaj nobenih zahtev za kateri koli del Istre. V promemoriji julija 1927, ki jo je dr. Pavelić v Rimu izročil odposlancu italijanske vlade Robertu Forgesu Darvazantiju, poleg ostalega beremo:

"(...) Hrvati brez kakršnih koli zadržkov priznavajo Italiji pravico do prevlade na Jadranu in obsojajo vsako gibanje, ki bi imelo za cilj oslabiliti to njeno pravico ali pa vanjo podvomiti. (...).

Hrvati so se pripravljani prilagoditi italijanski interesni sferi tako na politični in gospodarski kakor tudi na vojaški ravni.

Izhajajoč iz teh temeljnih načel, so Hrvati pripravljani tudi na najskrajnejše posledice, ki gredo še dlje od omejitve v Rapalski pogodbi in vseh poznejših sporazumov v zvezi z njo, ki še niso ratificirani. (...).

Ponovimo: ne samo, da dr. Ante Pavelić priznava znano Rapalsko pogodbo iz leta 1920, s katero je Beograd prepustil Rimu celotno Istro in celo vrsto drugih hrvaških (in slovenskih) krajev, temveč gre "v imenu Hrvatov še dlje od omejitve v Rapalski pogodbi in vseh poznejših sporazumov v zvezi z njo, ki še niso ratificirani. (...).

Od tedaj, od leta 1927 dalje, v časih, ko se je ustaško gibanje vedno bolj razvijalo in tudi dokončno izobli-

kovalo, se ustaška politika do Istre kot italijanskega ozemlja ni spremenila vse do septembra 1943. Ustaši so bili k temu prisiljeni - nosilci gibanja so dobršen del časa preživeli ravno v fašistični Kraljevini Italiji, a tudi sam dr. Pavelić je z italijansko pomočjo aprila 1941 preko dela Istre prispel v preostali del Hrvatske. Ustaški glavarji so namreč pozorno spremljali razvoj razmer v Kraljevini Italiji, ki jim je bila prvi in glavni zaščitnik od leta 1941 do leta 1943; z Italijani so npr. maja 1941 podpisali tudi znane Rimske pogodbe, s katerimi so Italiji prepustili dve od treh zibelk hrvaškega naroda; prve - severne Istre - niso niti zahtevali. Z enako pozornostjo so spremljali tudi propadanje fašističnega režima in še posebej zlom Mussolinijeve osebne, diktatorske oblasti julija 1943. Zanimanje za Ducejevo usodo je zaradi navedenih razlogov bilo razumljivo - Duce je bil dolgoletni zaščitnik, gostitelj in financer ustaškega gibanja, eden izmed neposrednih ustanoviteljev NDH. Vendar NDH ni vlekla potez, ki bi bile v nasprotju s hotenji pravega gospodarja tedanje Evrope - nacističnega Tretjega rajha. V tej luči je treba gledati na politiko NDH do Istre leta 1943, oziroma vsaj na politiko do tistega manjšega dela polotoka, ki ga je vendar začela imeti za hrvaško ozemlje.

Tako je avgusta 1943 nemški vojaški predstavnik v NDH Glaise von Horstenau obvestil Vrhovno poveljstvo kopenske vojske Nemškega rajha, da se Hrvati nadejajo zloma Osi, da bi tedaj lahko "povrnili od Italijanov zasedeno tako silovito ljubljeno obalo, ki obsega italijansko

Dalmacijo, Sušak, Reko, vzhodno Istro, poseljeno s Hrvatima, in otoke". Ko ta nemški general omenja Hrvate, misli na tiste, s katerimi ima tedaj opravka, tj. na uradni del NDH. Želimo opozoriti: ta uradni del NDH ima samo vzhodno Istro za hrvaško ozemlje. Omenjeni nemški general istega meseca še enkrat ponovi, da imajo Hrvati, tj. NDH, "tudi vzhodni del istrskega polotoka za svoje etnično interesno območje". Torej so ustaši avgusta 1943 menili, da je hrvaški le vzhodni del Istre, torej manjši del tega najbolj zahodnega hrvaškega ozemlja. Da je bilo tako mišljenje stalnica, je razvidno tudi iz dogodkov, ki so sledili. Že istega avgusta sta sam državni poglavar dr. Ante Pavelić in minister za zunanje zadeve NDH dr. Mile Budak naznanila državnemu tajniku dr. Oskarju Turini, da je "v primeru italijanske nezvestobe" določen za prevzem civilne uprave NDH v Hrvaškem (tj. Kvarnerskem) primorju, Gorskem kotarju, Istri in Reki.

Kot tudi poprej so vodje Neodvisne države Hrvatske, ko so zvedeli za kapitulacijo Italije 8. septembra zvečer, še vedno upoštevali vsak namig iz Berlina. Tako je poglavnik ob enih zjutraj 9. septembra na Državni radijski postaji v Zagrebu prebral objavo hrvaškemu narodu, katere vsebino mu je sugeriral nemški poslanik SA-Obergruppenführer Siegfried Kasche, sestavil pa minister Mladen Lorković na predpolnočnem sestanku pri A. Paveliću. Poglavitni del te zgodovinske izjave dr. A. Pavelića, ki so jo takoj objavili tudi časniki, se glasi:

"Hrvatstvo je zaveznik hrvaškemu narodu v času nastanka Neodvisne države Hrvatske vsilil pogodbe in meje, s katerimi je velik del jadranske obale bil iztrgan iz telesa Hrvatske.

V dveh letih in pol je hrvaški narod z najglobljo bolečino v duši trpel to nasilje, še posebej Hrvati iz teh krajev, ki so utrpeli najhujše muke glede svobode, življenja in imetja.

Z današnjim dnem je sama italijanska vlada s svojim dejanjem rešila hrvaški narod in hrvaško državo vseh obveznosti iz vsiljenih pogodb.

Veliki vodja rajha Adolf Hitler mi je drevi izjavil, DA PRIZNAVA MEJE NEODVISNI DRŽAVI HRVATSKI, KI VKLJUČUJEJO ODCEPLJENE HRVAŠKE KRAJE NA JADRANU!

HRVAŠKI NAROD!

V tem zgodovinskem trenutku se strnimo vsi kot eden okoli svojih oboroženih sil, ki bodo, skupaj z zavezniškimi nemškimi silami, osvobodile hrvaško ozemlje na Jadranu!

V tem trenutku ljubezni do Domovine in do nesrečnih bratov, ki jih bomo osvobodili in objeli, se vsi zedinimo in mislimo samo na srečo in svobodo hrvaškega naroda in na lastno Neodvisno državo Hrvatsko.

Hrvaškim oboroženim silam sem izdal ukaz, da opravijo svojo hrvaško in vojaško dolžnost.

HRVATI!

Vsi podprite hrvaško vojsko pri opravljanju njene zgodovinske dolžnosti.

Hrvati iz Primorja in Dalmacije, ki ste zapustili svoje domove zaradi italijanskega nasilja nad vami, pridružite se hrvaškim oboroženim silam, da bodo vaši domovi zopet vaši!

Od danes svoboda in neodvisnost Hrvatske nista več omejeni!"

Ta integralni tekst Pavelićeve zgodovinske izjave 9. septembra 1943 navajamo v integralni obliki, tako kot je bila objavljena v "Ustaškem glavnem stanu" v Zagrebu 10. septembra 1943 na naslovnici 37. številke uradnega lista "Ustaša", glasilu Hrvaškega ustaškega osvobodilnega gibanja ("Vjestnik Hrvatskog ustaškog oslobodilačkog pokreta").

Kakšen je značaj in pomen te poglavnikove izjave? Vojskovodja, doglavnik in krilnik, minister hrvaškega domobranstva, Slavko Kvaternik, je kot načelnik Državne komisije za gospodarstvo NDH julija 1943 podal naslednje uradno tolmačenje tedanje poglavnikove vloge:

"(...) celotna oblast v Neodvisni državi Hrvatski je v rokah Poglavnika. Vsi ostali državljani imajo le toliko oblasti, kolikor jim je dodeli Poglavnik.

Doslej Poglavnik ni podelil izvršne oblasti Hrvaškemu državnemu saboru".

Z drugimi besedami, po tedanjih meritornih tolmačenjih najkompetentnejših dejavnikov v NDH je imel poglavnik neomejeno pravico, da predpisuje tudi take akte, ki so obvezovali Hrvaški državni sabor, ki od leta 1942 dalje sploh ni zasedal. Vendar je treba poudariti, da je ta Sabor NDH leta 1942 potrdil omenjene Rimske pogodbe z 18. maja 1941, s katerimi NDH priznava Kraljevini Italiji zelo velik del hrvaške jadranske obale. O hrvaški Istri pa Sabor leta 1942 ni razpravljal, ker ta tudi nikoli poprej ni bila predmet uradnih razprav; enako velja tudi za dele Rimskih pogodb, s katerimi je Italija dobila tudi zelo majhen del hrvaške Istre - del Kastavskega na skrajnem vzhodu polotoka. Nekateri ugledni ustaši pa so menili, da poglavnikova izjava ne zadostuje in da mora Pogodbe vseeno razveljaviti Sabor. Tako je dr. Stjepan Buč 12. oktobra 1943 predsedniku Sabora NDH Marku Došenu napisal zelo ostro pismo, kjer poleg ostalega navaja: "Sabor do današnjega dneva ni priznal ponovne pripojitve hrvaških krajev!" Toda Hrvaški sabor NDH ni izdal odločbe o vrnitvi obalnih krajev Neodvisni državi Hrvatski. Poleg tega niti dr. Buč ni omenjal Istre, temveč samo kraje, ki jih je Italija anektirala leta 1941. A to pravzaprav, kar zadeva hrvaško Istro, niti ni bilo pomembno - ponavljamo, zato ker so tamkajšnje razmere ubrale povsem drugačno pot.

Poleg omenjenega protesta dr. Buča pa želimo opozoriti tudi na proklamacijo dr. Pavelića, ki jo je kot državni poglavar objavil 9. septembra. Iz njene vsebine je jasno razvidno, da se sklep nanaša samo na hrvaški območji, ki sta 18. maja 1941 z Rimskimi pogodbami

pripadli apeninski državi. V zadnjem stavku sta ti območji tudi navedeni: Primorje in Dalmacija. To se še bolj stopnjuje v poglavnikovi "Izjavi o neobveznosti in ničevnosti kraljeve označitve ter državnopravni izjavi o razveljavitvi rimskih pogodb", ki jo je objavil naslednji dan, 10. septembra. Istega dne je dr. Pavelić na Markovem trgu v Zagrebu govoril zagrebškim Dalmatincem in ponovil tisto, kar je povedal v obeh svojih državnopravnih izjavah; kar pomeni, da niti ob tej priložnosti ni omenil Istre.

Iz teh listin je torej razvidno, da se poglavnikov odlok v imenu Neodvisne države Hrvatske ne nanaša tudi na hrvaško Istro. Vendar so že 9. septembra ugledni predstavniki NDH postavili vprašanje nemškemu poslaniku Kascheju, če je možno poglavnikovo proklamacijo razširiti tudi na Istro, oziroma - glede na znano ustaško mnenje o Istri, ki ga je potrdil nemški vojaški predstavnik v NDH general von Horstenau - na vzhodni del Istre. Kasche je zahtevo takoj odklonil. Naslednji dan, 10. septembra, se je pogovor ponovno sukal okoli Istre, a tudi tedaj je šlo samo za majhen del vzhodne Istre - tako je istega dne omenjeni nemški poslanik sporočil na Ministrstvo za zunanje zadeve v Berlinu.

Siegfried Kasche poudarja, da se je s poglavnikom, ministrom za zunanje zadeve dr. Milom Budakom in ministrom Mladenom Lorkovićem pogovarjal o meji NDH na Jadranu in precizno navaja mnenje vrhovnikov NDH - oni hočejo "tudi manjši del vzhodne istrske obale. Gre za povsem hrvaško ozemlje. Mejna črta bi potekala od Raške drage preko Barbana, Pičnja, Boljuna in Klane proti Gerovu do sedanje italijansko-hrvaške meje". Z drugimi besedami, trije najvišji in najvplivnejši funkcionarji Neodvisne države Hrvatske so v prvi polovici septembra 1943 menili, da Pazinsko, Tinjansko, Bužeško, Poreško in drugi istrski kraji - največji del Istre - niso hrvaški. A kot je razvidno iz poglavnikove izjave z 9. septembra, je bila pripojitev krajev od Sušaka proti jugu odvisna izključno od volje Nemškega rajha; zato se poglavnik tudi sklicuje na Hitlerja. Tako je bilo tudi sedaj - Hitlerjev poslanik v NDH se ni strinjal z ustaško željo, da NDH dobi delček vzhodne Istre, bil je nezproslen in je rekel, da mora počakati na navodila: "Hrvaška akcija se torej nanaša na celoten obalni prostor, skupaj z otoki pred obalo, od meje južno od Dubrovnika vključno s Sušakom". V nadaljevanju poročila svojemu berlinskemu Ministrstvu za zunanje zadeve je Siegfried Kasche vendar izrazil drugačno mnenje: "Priznavanje tega območja Hrvatski bi nedvomno zelo močno poudarilo vtis o opredelitvi v prid Hrvatski in bi izjemno koristno vplivalo na razvoj razmer v državi".

Morda je nemški poslanik to svoje proendehajevsko mnenje tudi povedal poglavniku in ostalim ali pa so oni to spoznali iz njegovega obnašanja, ker bi na ta način bila razumljiva poglavnikova odločba istega dne, 10. septembra, s katero je državnega tajnika dr. Oskarja

Turino - ki je bil že pripravljen - imenoval za poglavarja Civilne uprave, poleg ostalega tudi za območje Istre, s sedežem na Reki-Sušaku. Tako je prišlo do uresničenja poprej omenjenega načrta. In ne samo to, sam poglavnik je že 8. septembra zvečer ukazal Matiji Kovačiću, glavnemu ravnatelju Glavnega ravnateljstva za propagando v odpovedi, naj ima takoj govor na radiu, kar je le-ta tudi storil, a šele 12. septembra. Ni povsem jasno, zakaj je prišlo do take zamude. Kovačić je v radijskem govoru poudaril, "kako je povsem gotovo, da bo tudi ta del Istre, ki nam pripada po etničnih in zgodovinskih načelih, kmalu naš", ter poudaril dejstvo, da se Hrvati z istrske obale vračajo v objem hrvaške države. S tem je tudi on potrdil, da je samo vzhodni del polotoka hrvaški, obenem pa si je ta glavni ravnatelj za propagando v NDH prizadeval prejudicirati stvarnost, ki pa se je vendar bistveno krojila v Berlinu in ne v Zagrebu, a vedno bolj tudi na samem terenu v konfrontacijah z naraščajočim narodnoosvobodilnim gibanjem.

Kar zadeva prvo močno silnico, je vrh NDH ubogal poslanika Kascheja, vendar je, kot smo videli, poskušal določene reči prejudicirati in pozneje zanje dobiti potrditev od Tretjega rajha. Tako se je, ko je postalo jasno, da Berlin ne bo popustil, poglavnik osebno z brzojavko obrnil na Führerja, a samo preko Kascheja in njegovega Ministrstva za zunanje zadeve. V brzojavki se zahvaljuje "za Vašo velikodušno odločitev, da se Hrvatski povrnejo odstopljena območja na vzhodni jadranski obali". Dr. Ante Pavelić je v imenu NDH obljubil Adolfu Hitlerju, da bo hrvaški narod, "duhovno in materialno okrepljen z osvoboditvijo svojih najljubših in najvrednejših krajev, na Vaši strani, Führer, dal vse od sebe za zmago in da bo za večno lastno usodo povezal z usodo nemškega naroda". Na tem mestu je treba opozoriti na nadaljevanje te pomembne listine, čeprav se daljša brzojavka nanaša predvsem na vzhodni del Istre, a omenjena je tudi srednja Istra, za katero s posebnim odlomkom poskuša prepričati Hitlerja, da je:

"Vzhodna in srednja Istra /.../ v etničnem pogledu čisto hrvaško območje, medtem ko je zahodna in severna Istra mešano italijansko-hrvaško oziroma slovensko-hrvaško območje. Poleg tega tvori vzhodna Istra z gospodarskega in prometnega (po morju) vidika celoto z Reko in hrvaškimi otoki pred Reko, medtem ko je zahodna in severna Istra gospodarsko in prometno povezana s Trstom in Puljem. Vzhodna Istra pa je tudi v zgodovini pripadala hrvaški državi."

Ante Pavelić v nadaljnjem tekstu ljubeznivo naproša Adolfa Hitlerja: "(...) prosim Vas, Führer, dav svoji dobroti dovolite pripojitev vzhodne Istre Hrvatski". Na tem mestu, za zdaj, izražamo veliko začudenje: neznanje vrha Neodvisne države Hrvatske o etnični oziroma nacionalni sliki Istre je presenetljivo.

No, Siegfried Kasche je naslednjega dne zaman urgiral v Berlinu, da bi bilo treba, poleg ostalega, raziskati tudi

vprašanje "istrskega skrajnega severovzhodnega konca". Vendar se realnost ni dogajala tako, kot je to želela NDH, marveč še naprej tako, kot je hotel Tretji rajh ali pa v odvisnosti od vojaških razmer na terenu. Zato imenovanje Oskarja Turine za glavarja Civilne uprave NDH poleg ostalega tudi za Istro, ni dalo nobene praktične koristi; moral je ostati v Zagrebu, ker so, kot je kasneje sam poročal v poglavnikov Vojaški urad, partizani imeli v rokah "območje od Duge Rese do Sušaka in celotno Hrvaško primorje. Na ta način so bili popolni gospodarji edine železniške proge, ki pelje v Sušak-Reko, in tudi vseh cest proti Hrvaškemu primorju". Turina je 12. septembra obiskal pristojnega nemškega generala v NDH von Horstenaua in mu na zemljevidu pokazal, kaj so mu poverili v upravo: (vzhodni) del Istre ali, kot sam natančno pove, "do železniške proge, ki gre po sredini polotoka". Rekel je, da bi želel priti do sedeža območja, ki mu je bilo poverjeno, do Reke-Sušaka. Horstenau se je s tem strinjal, vendar je "poudaril, da glede dela Istre, ki bi nam lahko pripadel, še vedno ni dokončnega odloka, da pa bo le-ta najbrž na mizi že čez nekaj dni."

Odlok je bil zares izdan, a njegova vsebina je bila drugačna od pričakovanj v Zagrebu; bistvo odloka je bilo v Berlinu že zdavnaj načrtano. Istra je namreč prišla v ožjo nemško interesno sfero - to je bilo eno. Drugo - razmere so se bistveno spremenile po uspešni nemški akciji, s katero so 12. septembra osvobodili Benita Mussolinija iz ujetništva na Gran Sassu in je ta 15. septembra prevzel vrhovno upravo nad preostalim fašizmom v Italiji. Za Berlin pa je bil Duce, ki je takoj pristopil k ustanovitvi nove fašistične države (Italijanske socialne republike), veliko pomembnejši od poglavnika, ki so ga nameravali zamenjati z ustrežnejšo osebo. Mussolini pa ni hotel odstopiti niti Istre, ki jo je Italija dobila po letu 1918, niti ostalega primorsko-dalmatinskega obalnega območja, ki ga je dobila leta 1941. Tako je NDH, kar zadeva tisti del Istre (vzhodni), ki ga je zahtevala, bila popolnoma brez moči, čeprav je njena vlada 20. septembra naredila velik korak naprej. Vlada je namreč sprejela sklep, da pomeni poglavnikova izjava tudi razveljavitev meje "med Italijo in Hrvatsko, ki se tiče hrvaških krajev, ne glede na to, ali so poprej pripadali bivši Jugoslaviji ali Italiji". Vlada NDH je tedaj sklenila, da je treba izdati zakonsko odredbo, po kateri bodo ustanovljene "nove županije" tudi za "območje Reke in hrvaškega dela Istre".

Med tem pa v Berlinu niso mirovali. Po delu načrta "Achse", ki so ga pripravili za primer, če bi Italija izstopila iz vrst Osi, je hitra nemška vojaška enota 12. septembra prispeła v Pulj, edino istrsko mesto, ki ga partizani niso osvobodili, dva dni pozneje pa so bili nemški vojaki tudi na Reki, ki je bila ostala v rokah italijanskih fašističnih vojaških enot. 16. septembra sta upravni in vojaški predstavnik NDH David Sinčić in general Rumler na Reki-

Sušaku zahtevala od nemškega poveljnika, da poleg ostalega prevzameta oblast tudi v delu Istre. Polkovnik Kaspar Völker je to zahtevo gladko odklonil. Minister za zunanje zadeve Nemškega rajha Ribbentrop pa je istega dne - 20. septembra, ko je vlada NDH odločila, da ustanovi županije tudi za (tedanjo) Reko in Istro - poslal brzojavko poslaniku Kascheju in zahteval, da ustno prenese Hitlerjev odgovor na omenjeno Paveličevo brzojavko s 13. septembra. V ministrovih brzojavki piše, da je Führer seznanjen s poglavnikovim stališčem "posebej glede vzhodne Istre, Reke in zaledja ter severne otočne skupine". Toda Hitler mora predvsem skrbeti za vojaške potrebe, ti kraji pa so izjemno pomembne strateške točke, zato bodo razglašeni za operacijsko območje nemških oboroženih sil. Dotodanje nemške izjave se niso nanašale na Istro in sosednja območja. Ribbentrop je še poročal, a samo kot osebno informacijo Kascheju, da je obalno in alpsko območje razglašeno za operacijsko cono in da so generalfeldmaršalu Rommelu, ki je pristojen za to območje, dodeljeni visoki komisariji kot najvišji upravni organi. Tako je na čelo Operacijske cone "Jadransko primorje" postavljen gauleiter Friedrich Rainer, njegova vojaško-civilna enota pa obsega, kot pravi minister, italijanske pokrajine Furlanijo, Gorico, Trst, Reko, Istro, Kvarner in Ljubljano. Nemški minister za zunanje zadeve razlaga: "S takole, za zdaj po vojaških kriterijih oblikovano ureditvijo še ni določena dokončna bodoča usoda teh krajev. Enako nemška stran ne želi pri poglavniku in hrvaškem narodu vzbujati upov glede na bodočo pripojitev teh območij Hrvatski".

Usoda Istre je bila torej zapečaten. Reichsstatthalter dr. Rainer je pričel uradovati 1. oktobra 1943 v Celovcu, kjer je kot gauleiter Koroške imel sedež; objavil je svoj prvi ukaz na novi dolžnosti. Začel je z obnavljanjem ali potrjevanjem tistega, kar so Nemci do tedaj storili - tudi v Istri je postavljali stara fašistična telesa in se nanje zanašal kot na svoje podrejene, Istro pa je imel za italijansko.

Med tem je bila NDH popolnoma nesposobna z vojsko uresničiti svoje politične zahteve - vse vojaške instance so dr. Oskarju Turini odklanjale vojaško pomoč, da bi realiziral svojo postavitev, ker so imele nujnejše opravke drugod. In še več, ko so oktobra to le poskusili, Nemci uslužbencem, policajem in stražarjem zaklada niso dovolili prihoda preko Ljubljane in Trsta ter ustaškemu odredu oziroma vojaškim enotam iz NDH preko Ogušina - celo niti v Sušak; zahteva za vstop v vzodno Istro pa ni bila niti postavljena. Tako je omemba območja "bivše markgrofije Istre, ki je sestavni del Neodvisne države Hrvatske" v "Zakonski odredbi o ustanovitvi Ministrstva za osvobojene kraje in o področju delovanja ministra za osvobojene kraje" s 3. novembra ostala brezpredmetna, neuresničen pa je ostal tudi "Ukaz ministra za osvobojene kraje št. 424-1943 o področju delovanja

poglavarja civilne uprave v osvobojenih krajih" z 29. novembra; obe listini določata, da se civilna pristojnost poglavarja s sedežem na Reki-Sušaku poleg ostalega nanaša tudi "na območje bivše markgrofije Istre, ki je sestavni del Neodvisne države Hrvatske". NDH ni nikoli praktično uveljavila teh in drugih svojih odločb o pripojitvi vzhodne Istre; še več, niti enemu samemu predstavniku NDH ni v uradni obliki uspelo vzpostaviti vsaj delne oblasti v Istri - vsaj kolikor nam je danes znano.

Med tem so v dnevnih časnikih pohvalno pisali o Mussolinijevi tako imenovani Republiki di Salò na severu Apeninskega polotoka, tako da celo v podnaslovu članka v zagrebškem časopisu "Rodna gruda" z 2. oktobra lahko preberemo naslednjo trditev: "Mussolini je nove politične meje Italije zarisal v okvir njenih etničnih meja". Vlada NDH je poskusila dobiti od vlade v Salòu potrdilo za to neutemeljeno trditev. Mussolinijevo Italijansko socialno republiko je bila pripravljena priznati - kot piše v zapisniški opombi Droglavniškega sveta 24. novembra - "pod pogojem nujnega priznanja hrvaške suverenosti

na hrvaških obalah (Reka, Zader, Istra)". Vendar je bilo vse zaman. Mussolini je zahtevo odklonil z ostro noto in NDH je vseeno priznala novo italijansko fašistično republiko.

Istočasno je Berlin nadaljeval s svojim delom, ne glede na Benita Mussolinija in dr. A. Pavelića. Tretji rajh se je namreč odločil, da Istro obdrži samo zase. Nemški zgodovinar Nolte pravi: Adolf Hitler "očitno ni dal kaj prida na lastna prepričevanja o nedotakljivosti meja; še več, ubral jo je po stopinjah Avstrije in se pripravljaj za osvajanje Trsta, Gorice in jadranske obale". Istra torej, niti tisti njen delček, ki ga je NDH zahtevala in svojim zahtevam s poglavitno izjavo in drugimi listinami dala državnopravno veljavo, v nobenem primeru ne bi pripadla Neodvisni državi Hrvatski.

Razmere v Istri pa so ubrale svojo pot, nasprotno hotenjem nemočne Italijanske socialne republike, Neodvisne države Hrvatske, pa tudi mogočnega Nemškega rajha. To pa je že druga tema, ki zadeva isto obdobje in isti zemljepisni prostor.

RIASSUNTO

Le rassegne storico-cronologiche in generale sono poco frequenti e lo sono in particolare nella storiografia croata. In quanto all'Istria croata, non esistono proprio. Ma ciò non sorprende se si tiene conto del fatto che a causa delle complesse circostanze storiche la storiografia croata dell'Istria croata è stata fondata appena dopo il 1945. I risultati sono notevoli, ma ancora non ci sono opere generali di sintesi, così come mancano in questo ambito, esclusi i lemmi enciclopedici, anche le rassegne generali dettagliate. Il presente saggio è un primo tentativo dell'Autore di abbozzare una rassegna cronologica della storia dell'Istria croata, non solo in base agli ultimi ragguagliamenti della storiografia croata, ma anche in base ai risultati a cui sono giunti i ricercatori stranieri.

LITERATURA

1. **Vinko Antić**, *Prilog historiji političke borbe za Istru od 1943. do 1945.*, v Istarski mozaik 1, Pulj 1966, str. 1-10.
2. **Vinko Antić**, *Položaj Rijeke od kapitulacije Italije do Drugog zasjedanja AVNOJ-a 8. IX-29. XI 1943.*, v Jadranski zbornik 7, Reka-Pulj 1969, str. 5-38. Riassunto: La situazione di Rijeka (Fiume) dalla capitolazione dell'Italia fino alla Seconda sessione dell'AVNOJ (Consiglio antifascista di liberazione popolare della Jugoslavia) dal 18 settembre del 1943 al 29 novembre del 1943, str. 36-38.
3. **Radule Butorović**, *Sušak i Rijeka u NOB*, Reka 1975.
4. **Radule Butorović**, *Planovi i mjere zaraćenih strana na prostoru sjevernog Jadrana nakon kapitulacije Italije*, v Historija 4, Reka 1981, str. 155-189
5. **Pier Arrigo Carnier**, *Lo sterminio mancato. La dominazione nazista nel Veneto orientale 1943-1945*, Milano 1982.
6. **Enzo Collotti**, *L'amministrazione tedesca dell'Italia occupata 1943-1945*, Milano 1963.
7. **Enzo Collotti**, *Il Litorale Adriatico nel Nuovo Ordine Europeo 1943-45*, Milano 1974.
8. **Bruno Coceani**, *Mussolini, Hitler, Tito alle porte orientali dell'Italia*, Bologna 1948.
9. *Fascismo. Guerra. Resistenza. Lotte politiche e sociali nel Friuli-Venezia Giulia 1918-1945*, Trst 1969.
10. **Tone Ferenc**, *Kapitulacija Italije in narodnoosvobodilna borba v Sloveniji jeseni 1943*, Maribor 1967.
11. **Galliano Fogar**, *Sotto l'occupazione nazista delle provincie orientali*, Videm 1961.
12. **Antun Giron**, "Izveštaj glavaru građanske uprave Sušak-Rijeka" o zbivanjima u tadašnjoj Rijeci i Sušaku u vrijeme i nakon kapitulacije Italije, v Historija 1, Reka 1978, str. 283-303.
13. **Antun Giron**, *Ustaše u Rijeci i Sušaku (Rujan 1943)*, v Dometi, XI, 9-11, Reka 1978, str. 45-48.
14. **Antun Giron**, *Talijanski izvori o događajima na obalnom području Liburnije u prvoj polovini rujna 1943. godine*, v Vjesnik historijskih arhiva u Rijeci i Pazinu 27, str. 53-60. Zusammenfassung: "Italienische Quellen über die Ereignisse in Küsten. gebiet Liburnies in die Ersten Hälfte des monats September 1943", str. 60.
15. **Antun Giron**, *Položaj Rijeke i okolice u vrijeme kapitulacije Italije i nakon nje*, v Problemi sjevernog Jadrana 4, Reka 1982, str. 109-126. Riassunto: "La posizione di Rijeka (Fiume) e il suo territorio nel periodo della capitolazione d'Italia dopo la sua capitolazione", str. 125-126
16. **Fikreta Jelić-Butić**, *Ustaše i NDH*, Zagreb 1977.
17. **Fikreta Jelić-Butić**, *Istra i Rijeka u politici NDH nakon kapitulacije Italije*, v Pazinski memorijal 7, Pazin 1977, str. 7-15. Summary: "NDH Policy toward Istra and Rijeka in the Period after September 1943, str. 15-16
18. **Bogdan Krizman**, *Ustaše i Treći Reich*, zv. 1., Zagreb 1983
19. **Milan Lučić**, *Narodnooslobodilački rat u Istri, Hrvatskom primorju i Gorskom kotaru u ljeto i jesen 1943. godine*, Rijeka 1983.
20. **Mladen Plovanić**, *Vojno-politička zbivanja u Rijeci u doba objavljivanja primirja između saveznika i Italije u rujnu 1943. godine. (Prilog istraživanju)*, v Riječko područje u NOP-u od jeseni 1942. do kapitulacije Italije 1943. godine. Materijal sa znanstvenog skupa održanog 29. i 30. rujna 1986. u Rijeci, Reka 1988, str. 285-370. Sommario: "Le vicende politico-militari a Fiume all'annuncio dell'armistizio tra l'Italia e gli alleati nel settembre del 1943. (Contributo alla ricerca)", str. 370
21. *Priključenje Istre Federalnoj Hrvatskoj u Demokratskoj Federativnoj Jugoslaviji 1943-1968*, Reka 1968.
22. **Petar Strčić**, *Dani prijeloma. Značenje odluka o sjedinjenju Istre s maticom zemljom*, v Istra, XXI, 5, Pulj 1983, str. 1-14.
23. **Karl Stuhlpfarrer**, *Die Operationszonen "Alpenvorland" und "Adriatisches Küstenland" 1943-1945*, Dunaj 1969.
24. **Karl Stuhlpfarrer**, *Le zone di operazione Prealpi e Litorale Adriatico 1943-1945*, Gorica 1979. Elio Apih: "Introduzione", str. 13-25
25. **Giacomo Zanussi**, *Guerra e catastrofe d'Italia. II. Giugno 1943. Maggio 1945*, Rim 1945.